

De Opdracht theatrale kaalslag

Jan Ritsema maakt van een moeilijke, veelgelaagde Müllertekst een transparante, spannend-speelse voorstelling. Maar hij had verder kunnen gaan, aldus Luk Van den Dries.

In tegenstelling tot wat weervoorspellers geloofden, is Heiner Müllers werk niet ineengestort met de val van de muur en de ondergang van het communistische systeem. De *Hamlet-machine* heeft geen baard gekregen, *Medea* geen rimpels, *De Opdracht* is niet passé. Integendeel. In de huidige wereld waarin bestaande grenzen gescheurd worden en oude wonden weer branden, verwerven Müllers teksten nieuwe kracht en betekenis. Eens te meer blijkt dat het geen gebruiksteksten zijn die na consumptie weggegooid kunnen worden. Het is dan ook niet toevallig dat stukken uit zijn oeuvre die voordien tot de Osti-categorie gerekend werden, nu juist wel gespeeld worden in onze contreien: *Traktor*, *Zement*, *Germania Tod in Berlin*, e.a. Ontdaan van de politieke couleur locale waarin ze tot nog toe gesitueerd werden, zijn hierin nu de dieperliggende vragen leesbaar waarmee Müller de geschiedenis (en die reikt voor hem zelfs verder dan het ontstaan van de mensheid, ze omspant de hele cosmos) te lijf gaat.

Horst Domdey's poging (zie Toneel Theatraal jg. 113, nr.2) om de politieke positie van Müller te meten met de culpabiliserende blik van een Stasi-archief-onderzoeker, valt dan ook fallikant uit. Het is nogal dunnetjes te beweren dat Müller door vast te houden aan de grootsheid van het socialistisch project 'voorziet in de door de Stasi en justitie gewekte legitimeringsbehoefte'. Potsierlijk wordt het om Müller tot 'de grote held van de Duitse kritiek op de beschaving en daarmee tot de graalbewaker van de vijandschap jegens 'het westen'' uit te roepen. In het jachtseizoen op politiek wild dat in het Nieuwe Duitsland geopend werd, wordt Müller aangeschoten met passages uit teksten die juist mikken op de opheffing van dergelijke binaire opvattingen als vriend en vijand, held en verrader, Oost en West, juist en fout. Het oeuvre van Müller is een volgehouden poging om grote begrippen als beschaving en revolutie te ontakelen, te ontmantelen om de paradoxale

krachten die eronder werkzaam zijn bloot te leggen. Als bewaker van wat dan ook is Müller dus slecht geplaatst: zijn vestzak verbergt een messcherpe pen waarvoor geen enkel monument veilig is.

Patina

Theater is utopie, zegt Müller, en dat houdt onder meer in dat zijn teksten zich niet storen aan politieke normen en ideologische grenzen. Dat doen ze literair-historisch al niet door die volstrekt unieke vermenging van een dialectisch-historische én een mythische inslag. Brechts visie op de veranderbaarheid van mens en wereld en de toonbaarheid daarvan op theater, en Artauds nadruk op het theater als purgeermiddel van archetypische oerdriften, verlenen Müllers werk die zeldzame patina: bloed en zweet van het individu gestold in de stuwning van de geschiedenis. In die constante, onoplosbare tegenstelling tussen het verlangen naar individueel genot en het geluk van het collectief, schrijft Heiner Müller zijn traject in het leesspoor van Lautréamont en Baudelaire, Shakespeare en Brecht, Eliot en Koltès, en de vele naamloze anderen.

Met dit universele conflict tussen individu en gemeenschap varieert Müller steeds weer zijn stukken, door andere invalshoeken te kiezen, of andere accenten te leggen. In 'Philoktet' v.b. vormt de Trojaanse oorlog het decor waarin pragmaticus Odysseus de verstoten Philoktet met zijn onfeilbare boog poogt te overhalen zich opnieuw ten dienste van de Grieken te stellen. In *Traktor* is het naoorlogse Oost-Duitsland het terrein waar zich een verscheurend conflict afspeelt tussen de vraag om een vermijnd veld te ploegen en de keuze voor het vege lijf: een been of een zak aardappelen. In *De Opdracht* vormen de naweën van de Franse Revolutie de achtergrond voor de vraag naar het aandeel van de enkeling in de strijd voor meer vrijheid, gelijkheid en broederlijkheid. Het stuk, geschreven in 1979, heeft een vrij

eenvoudige fabel: in opdracht van de Franse Revolutie, vertegenwoordigd in de persoon van Antoine, exporteren drie gezanten de revolutionaire ideeën naar Jamaica. Hun arbeid bestaat erin een opstand onder de zwarte slaven te ontketenen tegen de blanke koloniale. Terwijl ze deze opdracht uitvoeren, krijgen ze bericht, dat als gevolg van de gebeentissen van de 18de Brumaire in Parijs, Napoleon aan de macht gekomen is en de opdracht terug ingetrokken werd. Leider Debuissou, zoon van een plantagehouder, verzaakt aan de opdracht, en stort zich in zijn individueel genot. Galloudec en de zwarte Sasportas strijden voort en betalen de vergeefse opstand met de dood.

De opbouw en verwerking van de stof houdt zich echter niet aan de presentatie van dit verhaal. Net als bij Brecht is het Müller niet om de individuele anecdotiek te doen, maar om de behandeling van een probleemstelling die in zijn herkenbaarheid blijvend geldig is. Om de aandacht van de toeschouwer niet te zeer te laten afleiden door de afwikkeling van een plot, toont Müller al meteen de uitkomst, niet door een verteller, maar door het opdragen van een brief. En nog veel sterker dan bij leermeester Brecht wordt de fabel verder uiteengereten in verschillende standpunten, historische verdiepingen, tussengeschoven metaforische teksten en commentaar. Kaleidoscopisch verdraait Müller steeds weer het perspectief tot je de veelkantigheid van het thema gezien hebt, en/of gedesoriënteerd raakt. Want hij maakt het je bepaald niet makkelijk door zomaar van Parijs, naar Jamaica en Peru te switchen; van herinnering naar vertelling en vice versa; van verleden, heden naar toekomst; van Danton en Robespierre naar de man in de lift. En in deze tijdsmachine citeert Müller nog eens de halve wereldliteratuur. De ingewikkelde dramaturgische constructie ze is niet zomaar fragmentair, maar als diafragma's in mekaar geschoven krijgt navolging op het vlak van de thematische densiteit: in het kielzog van het hoofdthema opdracht en verraad, sleept Müller ook nog allerhande andere motieven aan, zoals de status van de Derde Wereld, de nietigheid van de mens in de tijd en het landschap, de vraag naar de verhouding tussen identiteit en masker, mannelijke en vrouwelijke sexualiteit, enz. In de taal weerspiegelt deze gelaagdheid zich in een meerstemmigheid die af en toe plat en banaalklinkt, dan weer verdicht poëtisch, droog Kafkaiaans, of beladen surreëel.

Het is de kracht van Müller om vertrekkend van een eenvoudige plot en via allerlei moeilijke constructies, gevaarlijk slingerende bochten, hoog stapelwerk, intertekstuele verdiepingen en duizelingwekkende afgronden, terug uit te komen bij de eenvoud: de materialiteit van de woorden, de scherpte van een dialoog, de zinnelijkheid van het schrijven, de zinding van de humor, de verpletterende schoonheid van het landschap: 'Debuissou greep terug op de laatste herinnering die hem nog niet verlaten had: een zandstorm voor Las Palmas, krekels kwamen